

КОЗАЦЬКІ МАРКЕРИ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА ТЕРЕНАХ ДНІПРА ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Рева Ірина

Значні соціально-політичні процеси 1917–2022 рр. на теренах Дніпра / Дніпропетровська / Катеринослава мали відгук у подіях культурного життя української спільноти, що прагнула до самовизначення. У доповіді розглянуто козацьку символіку як один із маркерів процесу формування української громадянської та національної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, цінності, трансформації, війна з росією.

Із перспективи подій сучасної російсько-української війни 2014–2022 рр. відчуття *deja vu* викликають події сторічної давнини – окупація українських земель Червоною армією. З 1 млн 200 тис. представників армії «дружби народів» на території України в серпні 1920 р. українцями були лише 11 % [3, 352–353]. Показник, що майже збігається з 10 %, набраними більшовиками в Україні під час голосування на Всеросійських установчих зборах у грудні 1917 р. Однак більшовиків, як носіїв російської імперської ідеї, результати народного волевиявлення не цікавили. За умов нечисленності регулярної армії Української народної республіки на арену вийшли самоорганізовані формування «Вільного козацтва», які були створені після розпаду Російської імперії в містах і селах України з метою самооборони від бандитизму, але потім залучилися до збройної боротьби за українську державність.

Про діяльність самоорганізованих козацьких утворень, отаманів та регулярної армії УНР у Катеринославі дізнаємося з робіт Р. Васковського, Т. Цимлякової, Ю. Митрофаненка, М. Чабана, В. Бондаренка, Ю. Пахоменкова, О. Чепурка та інших. «Здоровий козарлюга, енергійний, завзятий», – згадує голову Самарської паланки «Вільного козацтва» Ф. Сторубля історик Д. Дорошенко [8, 423–424]. В архівах зберіглася копія листа Ф. Сторубля до отамана «Вільного козацтва» Катеринославського коша Г. Воробйова стосовно ремонту панцерника й автомобіля «Рено», що належали паланці [8, 427]. Як і «Вільне козацтво», армія УНР, обираючи назви для своїх підрозділів, стилістику військової форми та відзнак, звертається до традицій та символів українського козацтва XVI–XVIII ст., про що є відомості в роботах Н. Бабкової, В. Карпова, Я. Тинченка, М. Чмира та інших.

Наступним етапом, позначеним апеляціями до козацької минувшини, були роки Другої світової війни, а саме діяльність Організації українських націоналістів на теренах Дніпропетровщини. Зокрема, в Дніпрі відомими є осередки ОУН у старовинних козацьких поселеннях – Кам'янці Старожитній та Лоцманській Кам'янці. Діяльність членів ОУН на території краю вивчали П. Куделя, П. Хобот, Ю. Щур, М. Слободянюк, І. Шахрайчук та інші дослідники. Найбільше козацьких

маркерів зустрічаємо в назвах осередків, видань та конспіративних псевдонімах. Наприклад, в архіві Управління Служби безпеки України у Дніпропетровській області зберігається справа М. Оленича та інших, де згадуються козацькі псевдоніми членів Лоц-Кам'янського осередку ОУН: «Сірко», «Січовик», «Байда Вишневецький», «Богдан Хмельницький», «Богун», «Сомко», «Грива» [2, 114–116, 122]. Особливою увагою до тематики та пам'яток козацької доби позначена також творчість дніпропетровських дисидентів, наприклад, І. Сокульського.

Мобілізуючою подією напередодні проголошення Незалежності України стало велелюдне святкування 500-ліття козацтва, зокрема в Дніпрі та області в 1990 р. На фото можна побачити чоловіків з характерними вусами, у козацьких строях, прапори й хоругви з козацькою символікою [1]. Станом на 2006 р. в області зареєстровано понад 20 козацьких організацій [4, 6]. Щоправда, частина з них складалася з пострадянського номенклатурного бомонду – від відставних військових чинів до ректорів університетів, які тяжіли до наративів «руського міра». Завданням «ряджених козаків» було створення «кадетських корпусів» та інших осередків поширення російської імперської ідеології [7].

Під час Євромайдану, в якому брали участь представники козацьких ГО нашого краю, козацька тематика використовувалася в символіці та назвах структурних підрозділів самооборони, учасники протестів замовляли татування із зображенням козака, вистригали зачіску «оселедець» [5, 143–147]. Новим поштовхом до використання козацьких маркерів став початок російсько-української війни 2014–2022 рр. Українські добровольці та мобілізовані мимохіть виявилися носіями пострадянського наративу: воювати з російською гібридною армією доводилося, маючи на нарукавних знаках таку саму «георгіївську стрічку», як і сепаратисти, а в почесних найменуваннях військових з'єднань імена російських полководців. Стихійною реакцією на конфлікт символів стало виготовлення на замовлення самих військових «шевронів» з більш відповідним маркуванням, де почесне місце посіли зображення козаків та клейнодів [6, 174–176].

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що козацькі маркери супроводжували всі важливі суспільні перетворення в краї, пов'язані з українським державотворенням, звільненням від колоніальної спадщини, формуванням національної та громадянської свідомості.

Джерела та література

1. Архівні фото відзначення у 1990 році 500-ліття Запорозького козацтва. *Радіо Свобода*. 2020. 2 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30762308.html> (дата звернення: 01.10.2022).
2. Архівно-кримінальна справа Оленича М. В. та ін. *АУ СБУ Дніпропетровської області (Арх. Упр. СБУ Дн. обл.)*. Ф. 5 (Р). Оп. 1. Спр. 28701.

3. Гриневич Л. В. Динаміка національного складу частин і з'єднань Української військової округи у міжвоєнний період. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. пр. 2006. Вип. 15. С. 350–364.
4. Пригунов Г. О. Козацтво України – слава України. *Відомості*. 2006. 11 жовтня. С. 6.
5. Рева І. О. Місія третього покоління. Київ: Темпора, 2018. 564 с.
6. Рева І. О., Репан О. А. Козацька тематика в символіці нарукавних знаків бійців ЗСУ та піснях про російсько-українську війну 2014–2021 рр. *Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентації*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15–16 жовтня 2021 р.). Запоріжжя, 2021. С. 173–209.
7. Состоялось открытие первого на Украине казачьего кадетского корпуса. *Официальный сайт Московского Патриархата*. 2007. 6 сентября. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/291086.html> (дата звернення: 01.01.2020 р.).
8. Чабан М. П. Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921): бібліографічний словник, 760 імен. Дніпропетровськ, 2002. 536 с.

КОЗАЦЬКИЙ ТА ІМПЕРСЬКО-РАДЯНСЬКИЙ НАРАТИВИ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОГО ДНІПРА

Репан Олег

За специфікою уявлень про історичне коріння міста сучасних мешканців Дніпра можна поділити на прихильників «виникнення» (місто постало зсередини – шляхом еволюційного розвитку) та «заснування» (ініціатива створення міста прийшла ззовні – завдяки зусиллям російської імператриці Катерини II, яка колонізувала «дикі землі»). У статті розповідається, як обидва наративи розвивалися на місцевому ґрунті після проголошення незалежності України в 1991 р.

Ключові слова: суб'єктність, «руській мір», урбогенезис Дніпра.

До недавнього часу Дніпро традиційно відносили до сфери домінування сил, які орієнтувалися на радянську ностальгію, водночас політика пам'яті в місті та регіоні в період незалежності України майже не вивчалася. Серед винятків варто згадати монографію «Політика і пам'ять. Дніпро–Запоріжжя–Одеса–Харків. Від 1990-х до сьогодні», де визначаються основні акценти, які розставляли органи влади та громадські діячі в презентаціях історичних подій.

В образі минулого Дніпра присутні два великі етапи – козацький та радянсько-імперський. Якщо говорити про усну традицію, то козацьке минуле досі транслюється у двох типах переказів – родинних (про предків-козаків) та топонімічних (походження назв, пов'язане з подіями чи постатями козацької доби),